

Marvan J.

**CESTY KE SPISOVNÉ ČEŠTINĚ – PRVNÍCH TISÍC LET
(800–1800) : MALÝ PRŮVODCE DĚJINAMI ČESKÉ
LINGVOEKOLOGIE**

Praha : USST SUPER ALBEA, 2006.— 296 s.

Сучасні мовознавчі дослідження, зорієнтовані на антропоцентричний вектор, переважно трактують мову в дискурсивному плані — як засіб спілкування, як повсякденну мовну дійсність. Ідея розуміння мови як мовного довкілля, де мова, буття людини і доба як хронотоп (у розумінні М. Бахтіна) є нероздільними, є з огляду на вивчення «мови в людині» і «людини в мові» надзвичайно сучасною і перспективною. Вивченню мови в такому контексті присвячена одна з останніх праць відомого чеського богеміста, славіста, балтиста, дослідника європейських мов Іржі Марвана «Шляхи до чеського літературного стандарту — перша тисяча років (800–1800) : Малий історичний путівник чеською лінгвоєкологією». Розуміння мовного довкілля, на думку автора, корелює із незвичними, на перший погляд, але надзвичайно змістовними і глибокими за своєю суттю поняттями мовної ноосфери, лінгвоєкології, лінгвоестетики та лінгвоетики. Вивчення онтогенезу та філогенезу мови через системну взаємодію цих понять по лінії *мова — буття людини — доба* виявляє основні доміанти суспільної свідомості певного часового зрізу, її духовні константи, суттєві риси мовного середовища і його морального впливу на носія мови, спонукає читача до співпраці, унаслідок якої саме він візьме на себе відповідальність за висновки, зроблені «власноруч».

Гідною особливою поваги рисою індивідуального дослідницького стилю І. Марвана, представленою і в інших його недавніх працях¹, є вміння переконувати читача у своїй, нехай і нетрадиційній, думці надзвичайно широким мовним матеріалом (вчений використовує з цією метою дані 25 європейських мов) та ідея «співтворчості». Запропонований автором надзвичайно широкий набір аргументів мимохіть перетворює читача на дослідника, залучає його до самостійного аналізу того чи іншого мовного явища. Основна мета рецензованої праці, як її бачить сам автор, — допомогти читачеві знайти свій власний шлях, свій особистий підхід

¹ Marvan J. Jazykové milénium: slovanská kontrakce a její český zdroj.— Praha, 2000.— 410 s.; Marvan J. Brána jazykem otvíraná aneb o češtině světové.— Praha, 2004.— 433 s.

навіть до найвіддаленіших періодів розвитку чеської мови, до розуміння особливостей становлення своєї мови. Досягненню мети сприяють передусім самі творці мовної історії через створені ними тексти, через їх емоційну та змістову переконливість та прагматичну спрямованість — своєрідну ілюкутивну силу з надією на перлюкутивний ефект, під яким тут слід розуміти сформований читачем унаслідок співпраці з автором власний погляд на рідну мову та етапи її багатовікової історії.

Автентичні тексти, пов'язані з чеською історією та іменами видатних її постатей, подані автором в оригінальній версії і є основою книги. Їх глибоке і уважне прочитання спонукає читача до бачення справжніх рис та неминущих цінностей чеської (як будь-якої іншої) мови, до усвідомлення взаємодій та впливів тих чи інших особливостей і цінностей на долю рідної мови, до розуміння того, як ці цінності виявляються у лінгвоєкології («мова — це людське середовище»), у безпосередньо з нею пов'язаній мовній етиці (лінгвоетиці) та мовній естетичності (лінгвоестетиці). Запропоновані читачеві для особистого прочитання та осмислення тексти супроводжено вступом, де окреслено історичний контекст, заувагами, необхідними для кращого сприйняття текстів, та інструкціями. Книга розрахована не лише на студентів-богемістів та вчених-славістів, а й на широкий читацький загал — запропонована автором співпраця до снаги будь-якому носієві чеської мови, небайдужому до її історії.

П'ять розділів книги присвячені тисячолітньому процесу стандартизації чеської мови (800–1800 pp.) — добі середньовіччя (її початковий та класичний періоди), «золотому віку» та початкам нового часу (добілогорська доба) і періодові занепаду (побілогорська доба, так звана *období temná*).

Перший розділ (800–1300 pp.) представляє старослов'янську традицію літературного стандарту як нового слов'янського («інтелектуального та естетичного середовища», започатковану Кирилом та Мефодієм, яка, за даними пам'яток Київської Русі, проіснувала на Чеських землях понад два століття (IX–XI ст.). На зміну старослов'янському

векторові, який після розколу церков 1054 року став символом східної (православної) церкви як небажаної (наприкінці XI ст.) у Чехії, прийшов латинський. Латинські переклади богослужбових книг XI–XIII ст. містять надзвичайно важливі сліди «домашньої» мови і навіть її «лінгвістичного» вживання, у межах якого етимологія виконує міфотворчу роль. Другою половиною XIII ст. датовані перші поетичні експерименти із чеської мовою, що виявляють її «римотворчу» силу і, як наслідок, естетичну функцію таких суто лінгвістичних об'єктів, як морфема, граматичні трансформації та бінарні опозиції.

У другому розділі (1300–1500 рр.) досліджується класична епоха становлення чеської мови, яка, власне, і започаткувала неперервний процес мовної стандартизації. Наведені тексти XIV ст. засвідчують початки стратифікації літературної мови («високий» та «низький» стилі) з огляду на актуальність формування єдиної державної та національної мови. Узаконення чеської мови як загальнослов'янської мови богослужіння поряд із «германською» (тобто німецькою та романською (італійською)), відповідний її статус як офіційної мови в Римській імперії викликало до життя формування першої професійної «лінгвістичної школи» та створення першого великого словника слов'янського середньовіччя, що містив майже 7 тис. словникових одиниць.

Реформа суспільного життя XV ст., започаткована Яном Гусом, була спрямована і на мовне культивування, що передбачало активну роль людини в розвитку та вдосконаленні мови. Зусилля Яна Гуса у напрямку широкої суспільної «перебудови» стали передвісниками майбутньої реформації християнства. Пізніше «парниковий ефект» ізоляції Чехії, нав'язаної Римом, боротьба між чеськими католиками і протестантами спричинилися до процесу «чехізації» країни, до збагачення та очищення від «чужих» впливів «свого» мовного середовища, до розвитку нових, у тому числі і народних, жанрів літератури, до поширення рідної мови серед усіх суспільних верств, включаючи і королівський двір Їржі Подебрадського — перший у середньовічній Європі, де користувалися виключно мовою свого народу. Кінець доби середньовіччя позначився і тенденціями до емансипації мови.

Третій розділ (1500–1620 рр.) присвячено «золотому віку» чеської мови. Цей період характеризується систематичністю, професійним опрацюванням нагальних мовознавчих проблем, розвитком чеської лексикографії за сучасними моделями з огляду на сучасний

стан мови. Зростає інтерес до слов'янських мов, у тому числі й до мови, що суттєво відрізнялася від «московської», — руської, тобто української. Наслідком глибоких лінгвістичних експериментів став розгляд генетичних зв'язків чеської мови у загальноєвропейському масштабі. Саме у цей період здійснюються перші кроки до систематичного опису мови (у тому числі й граматичного). Водночас кінець періоду чеської ізоляції — за іронією долі — обертається серйозною загрозою для чеської мови, про що свідчить закон про охорону чеської мови 1615 р., і віщує близьку національну катастрофу.

Четвертий розділ (1620–1700) висвітлює різкий перехід від «золотого віку» до «періоду руїни» у зв'язку із втраченою чеською державністю та насильницькою рекатолизацією. Всупереч обставинам, чеська мова й тоді досягла певних успіхів у своєму розвитку — естетична домінанта, що ставила справу збереження рідної мови вище за ворожнечу та антагонізм, стала прелтечею майбутнього чеського мовного відродження.

У п'ятому розділі (1700–1800 рр.) досліджується період глибинного формування стратегії чеського мовного відродження, повернення до старої мовної норми «золотого віку», яку вважали за єдино правильну, до стратегії чеської граматики та її адекватного опису. Вже тоді план повернення чеській мові її належної суспільної ваги був значущим не лише для чеського, а й для інших слов'янських народів, що населяли Австро-Угорську імперію.

Таким чином, активно залучаючи хрестоматійні тексти, І. Марван створює оригінальний продукт індивідуальних інтенцій та спільних зусиль читача (передусім студента) та автора, що має стати надійним супутником філолога та громадянина у майбутній професійній діяльності, — бачення людини як мовної особистості на тлі буття чеської мови та мови на тлі буття людини кризь призму специфіки доби як певного хронотопу у взаємодії простору і часу.

Сподіваємося, що методологічне і методичне розв'язання питання людини в мові, запропоноване професором І. Марваном, зацікавить українських дослідників та викладачів і не лише допоможе наблизитися до принципів взаємодії концептуальної та мовної картин світу, а й дасть поштовх до нових розвідок мовного доквілля в царині мовної ноосфери, лінгвоекології, лінгвостетики та лінгвостетики.

А. АРХАНГЕЛЬСЬКА
(Рівне)